

1536—1936. Nyere Litteratur om Reformationstiden i Danmark.

Vi er stive i at fejre historiske Mærkedage her i Danmark. Hvert Aar har sine Jubilæer — Købstæder fejrer 700- eller 800-Aars Jubilæum, Institutioner, Bevægelser, Foreninger, alle ønsker de at markere »de runde Tal« ved at mindes Fortiden. Alle disse Anledninger beriger som oftest den historiske Litteratur med Festskrifter, hvis Kvalitet og Værdi vel ofte kan være problematisk. Intet Under da, at ogsaa Højtideligholdelsen af 400-Aaret for Reformationens Indførelse i 1936 satte sine Spor paa Bogmarkedet. I en Række forskellige Publikationer søgtes det dengang skete levendegjort for Nutidens Øjne. Nu — post festum — kan der derfor være Grund til at give en mere samlet Oversigt over, hvilket Udbytte den historiske Læseverden har faaet af »Jubilæet«.

Først vil det imidlertid være rimeligt at se lidt paa, *hvorledes det i det hele staar til med vor Viden om de betydningsfulde Aar i Danmarks Historie*, der under et sammenfattes i Navnet »*Reformationstiden*«. Det maa her først fremhæves, at nogen virkelig tilfredsstillende, til Bunds gaaende og alsidig Fremstilling af Reformationstiden i Danmark (Tiden 1520—36) foreligger der ikke. I næsten hele den foreliggende Litteratur spiller Behandlingen af den kirkelige Udvikling Hovedrollen eller i hvert Fald en meget væsentlig Rolle. Det er naturligt, da den lettest springer i Øjnene, og det er klart, at uden den stærke aandelige Bevægelse, som udgik fra Luthers nye Forstaaelse af Evangeliet, vilde Udviklingen have artet sig ganske anderledes. Men for at man kan forstaa dens hurtige Succes, maa en Række andre Faktorer studeres og tages med i Betragtning, først og fremmest de sociale Forhold og den politiske Udvikling i Tiden. Hvilke af disse forskellige Fænomener man vil give Prioriteten, vil altid blive en Skønssag — det er som bekendt umuligt at skrive Historie objektivt. Men givet er det i alle Tilfælde, at de forhaandenværende sociale og politiske Forhold i Tiden begunstigede den nye Reformationsbevægelse overordentlig stærkt, og at det ikke lader sig gøre at isolere den kirkelige Udvikling fra disse Faktorer. Mange vil gaa saa vidt, at de vil hævde, at »Reformationen« aldrig vilde have sejret alene i Kraft af sin aandelige Magt.

Men hvorledes ligger Landet med Hensyn til vor Viden om disse forskellige, hver især saa betydningsfulde Faktorer? Svaret maa blive, at Landet kun er delvis udforsket — nogle Omraader indgaaende, andre mere overfladisk. Daarligst staar det til med Udforskningen af de sociale Forhold. Der savnes en virkelig vi-

denskabelig Undersøgelse af de forskellige Samfundsklassers Kaar. Heller ikke den politiske Udvikling er til Bunds undersøgt. Et meget vigtigt Bidrag er givet af *Kr. Erslev* i Disputatsen om *Konge og Lensmand i 16. Aarhundrede*, der klart belyser de Følger, Statsomvæltningen 1536 fik for Kongedømmet og for Adelen. Igennem denne Bog faar man ogsaa et Indblik i Kirkens, navnlig Bispernes, sociale Position (Godsbesiddelsen). Alligevel er her et Punkt, der kunde uddybes nærmere. Og hvorledes var *Bønderne* egentlig situeret? Blandt dem mærkes i disse Aar en tydelig Opposition mod Kirken, men at bedømme dens Baggrund er kun muligt, naar man klart kender deres Levekaar. Og *Borgerne*? De spiller jo en Hovedrolle for Reformationsbevægelsen. Alle disse Ting maa undersøges meget nærmere, før man for Danmarks Vedkommende kan afveje de forskellige Faktoreres indbyrdes Forhold, deres større eller mindre Vægt.

Bedst oplyst ligger den kirkelige Udvikling. Siden *Münters Den danske Reformationshistorie I—II* (1802) har adskillige Forskere saavel i talrige Enkeltundersøgelser som i større Fremstillinger helliget denne Side af Sagen deres væsentlige Interesse. Nævnes kan her *H. F. Rørdam* og *A. Heise*. Ogsaa *C. Paludan-Müller* har beskæftiget sig indgaaende hermed, selvom det maa indrømmes, at den politiske Udvikling har hans Hovedinteresse. *I de senere Aar* er Hovedindsatsen gjort af *Oskar Andersen*, der er en fremragende Kender af Tiden. Ved hans Forskning er mange Ting blevet stillet i et nyt Lys og gjort klarere. Nogen større samlet Fremstilling af Reformationen foreligger ikke fra hans Haand (en udmærket kortfattet Oversigt har han givet i »Kirkeleksikon for Norden«), men i en Række videnskabelige og populære Afhandlinger har han nedfældet sine Resultater, som allerede er godt i Gang med at præge de almindelige Fremstillinger af Tiden, som er kommet i de sidste Aar, f. Eks. Arups Danmarks-historie II, C. P. O. Christiansens Afsnit i »Det danske Folks Historie« og — for at nævne en Skolebog — Ilsoes nye Lærebog i Nordens Historie. Da flere af disse for Bedømmelsen af Reformationstiden saa vigtige Afhandlinger er publiceret ret forskellige Steder, vil det sikkert her være paa sin Plads at give en ganske kort Oversigt over deres Indhold.

Af de rent videnskabelige maa særlig to Publikationer nævnes. Først den glimrende kildekritiske Afhandling i Universitetets Festskrift 1917 *Overfor Kirkebruddet* (ca. 200 S.). Hovedemnet er Spørgsmaalet om Chr. II's Stilling til Lutheranerne i Begyndelsen af 1520'erne og til den danske Kirke i disse Aar. Som det vil vides, beskyldtes Chr. II ved sin Fordrivelse for at have indkaldt

lutherske Prædikanter. Oskar Andersen undersøger nu de magre Kilder, først og fremmest Svaning, og kommer til det Resultat, at Chr. II's Indkaldelse af Mænd fra Wittenberg i Aarene 1520 og 1521 maa ses som Udtryk for Kongens Interesse for en Reform af Kirken indenfor de bestaaende Rammer, men at Kirkebrud og Reformier ud fra det almindelige Præstedømmes Grundsætninger laa ganske udenfor hans Horisont. Engagementet af Karlstadt (der i knap 3 Uger opholdt sig heroppe) har været en Misforstaaelse — Kongen har næppe kendt Karlstadts yderliggaaende Tanker. Afhandlingens andet Hovedafsnit er en Gennemgang af Chr. II's Love. Overfor Paludan-Müller o. a. fremhæves det, at det er et Fejlsyn at tro, at Kongen ved disse Love tiltog sig Herredømmet i Kirken. De nye Love maa — ligesom Kongens Forhold til Wittenbergerne — »godskrives hans kirkelige Interesses Konto«. Begge Dele er Vidnesbyrd om en alvorlig Stræben efter at forny Livet i Romerkirkens danske Kirkeprovins — i Overensstemmelse med de Tanker, som navnlig »Bibelhumanismen« gjorde sig til Talsmand for. Noget helt andet er Chr. II's praktiske Administration, der viser den største Ringeagt for Kirkens Privilegier og dermed for Pavestyret. Særlig fremhæver Oskar Andersen, hvorledes Chr. II's Stilling til Bispesædernes Besættelse har arbejdet det kommende Kirkebrud i Møde. Hovedansvaret for de aandeligt magtesløse og til Dels moralsk uværdige Bisper lægger han dog paa Pavestolen, der intet gjorde for at modsætte sig Kongens Ønsker — tværtimod ved sin Embedspolitik forplumrede Forholdene yderligere.

Oskar Andersens anden større videnskabelige Afhandling findes i *Festskriftet til Kr. Erslev* (1927) og har Titlen: *Er 1527 i retslig Henseende Epokeaaret i dansk Reformationshistorie?* (44 S.). Den former sig som et Opgør med C. Paludan-Müllers glimrende Undersøgelse om »Herredagene 1526 og 1527« og som en Genoptagelse og Godtgørelse af den før Paludan-Müller gængse Opfattelse, at Herredagen i Odense 1527 skaber en ny retslig Tilstand i den danske Kirke, der paa afgørende Maade omstyrtede den katolske Kirkes Hjemmegrundlag, idet Herredagen lovsikrede Tolerance for Lutherdom og paa væsentlige Punkter nedskar Hierarkiets Retsmyndighed. Paludan-Müller havde hævdet, at Loven, Constitutionen, af 1527 kildemæssigt svæver i Luften. Efter en nøje Prøvelse af Paludan-Müllers Bevisførelse naar Oskar Andersen til det Resultat, at den danske Kirke virkelig ved Herredagen 1527 blev gjort »taalsom og tvedelt«. Og han mener at kunne rekonstruere den kgl. Ordinas, der blev Slutresultatet af Herredagen 1527. Den maa have omfattet 3 Punkter: 1) den

har fastslaaet Bispernes Forpligtelse til overalt, hvor det tiltrængtes, at beskikke Præster, der kan prædike det hellige Evangelium, 2) den har fastslaaet fuld Prædikefrihed overalt, hvad enten særlig Kaldelse forelaa eller ikke forelaa, paa Betingelse af, at der prædikedes »retteligt og renligt« efter Skriften og med Ansvar overfor Kongen og Rigsraadet, 3) den har givet Tilladelse til Udtrædelse af Klostre og til Coelibatsbrud. Betydningsfuld er navnlig Paavisningen af, at Katolikker og Lutheranere faktisk er ligeberettigede siden 1527, og at Normen for den danske Kirke op til Bispernes Reaktion 1533 var »Evangeliet«. Det maa her erindres, at den danske Kirke siden 1526 havde afbrudt Forbindelsen med Rom.

Af Oskar Andersens mere populære Oversigter er den interessanteste en Skildring med Titlen *Reformationens Begyndelse og Hans Tavsens*, trykt i Diakonissestiftelsens Aarbog 1925—26. Paa godt 50 Sider gennemgaas en Række af de væsentligste Træk ved den kirkelige og kirkepolitiske Udvikling fra Chr. II til 1536, og Oskar Andersen faar her Lejlighed til at fremkomme med adskillige nye Synspunkter og Oplysninger. Den reformkatolske og bibelhumanistiske Retnings Betydning understreges stærkt, det fremhæves, hvorledes først 1526 bliver Reformationens Gennembrudsjaar i Danmark, og om Hans Tavsens siges adskilligt nyt. Interessant er bl. a. Konstateringen af, at Hans Tavsens sandsynligvis har tilhørt Lavadelen (Tavsens ikke et -sen-Navn, men et Slægtsnavn. Hans Tavsens var Munk i det fornemme Antvorskov). Fortællingen »Paa Tave Bondes Ager« betegnes heroverfor som højst tvivlsom. Det fremhæves, at Hans Tavsens Studieophold i Wittenberg maa være sket med Antvorskovpriorens Billigelse, fremdeles, at hans Forflyttelse til Viborg ikke maa ses som en Straf, men skyldes, at man havde mere Brug for ham der til Undervisning af Munkene og til at prædike, endelig, at han ikke selv er udtraadt, men maa være blevet udstødt af Klostret 1526. Ogsaa her lægges der den største Vægt paa Herredagen i 1527, der kaldes et afgørende Punkt i vor Reformations Historie.

Angaaende selve Kirkeændringen 1536 har Oskar Andersen fremstillet sin Opfattelse i en Artikel i »Dansk Kirkeliv mens Tiderne skifter«, 1933, med Titlen: *Da den danske Kirke skulde ordnes evangelisk* (28 S.). I 1. Afsnit. »Herrebispernes Fald«, fremhæves navnlig, at Rigsdagen Oktober 1536 ikke drømte om, at nogen *ny* Kirke skulde stiftes, men at det heller ikke antydes, at Romerkirken længere er noget eksisterende Fænomen i Danmark. De vedtagne Bestemmelser skal blot sikre Evangeliets For-

kyndelse i den *bestaaende*, men siden Statskuppet bispeløse, selvstændige Landskirke. I 2. Afsnit skitseres Kirkeordinansens Tilblivelse og Indhold. Selvom denne Afhandling modsat Oskar Andersens øvrige Skrifter i nogen Grad har aktuel Kirkepolitik for Øje, har den dog Interesse ved sin Udredning af den Kirkeopfattelse, der var ledende for dem, der gennemførte Nyordningen af den danske Kirke 1536.

Har nu »Jubilæumsaaret« 1936 givet Anledning til ny Landvinding med Hensyn til vor Viden? Svaret maa blive: paa et enkelt Omraade, men iøvrigt: Nej! Ingen Doktordisputats er blevet inspireret af Tanken om Mindeaaret, kun en enkelt videnskabelig Afhandling har set Lyset — de øvrige udkomne Bøger er alle af populær Karakter. Som man kunde vente, skyldes Nyvindingen *Oskar Andersen*, der har udsendt I. Del af en grundig videnskabelig Biografi om *Poul Helgesen* (»*Paulus Helie*. Ungdom og Uddannelse c. 1485—1519. Universitetsaarene 1519—1522«. Gad. 138 S.). Med Rette fremhæver Oskar Andersen i Forordet, at man herhjemme har været altfor tilbøjelig til at hæfte sig ved den *negative* Forberedelse til Reformationen (Manglerne ved Romerkirken), og at den Betydning, som Bibelhumanismen navnlig gennem Poul Helgesen har haft for Danmark, endnu ikke er kommet til sin Ret. Den foreliggende Litteratur om Poul Helgesen er enten forældet eller subjektivt præget, og navnlig efter Fremkomsten af den nye Udgave af Poul Helgesens Skrifter maa det derfor paaskønnes i allerhøjeste Grad, at der nu til Bunds bliver skabt Klarhed over, hvad vi egentlig ved om denne mærkelige Skikkelse. Opgaven er ikke let. For den Periode af Poul Helgesens Liv, som den foreliggende Bog omfatter, er Kildematerialet saa sparsomt, at det næsten synes ubegribeligt, at Bogen alligevel er blevet saa omfattende. Her viser det sig, af hvor afgørende Betydning det er for Biografiforfatteren at være nøje inde i hele den Tid, hvori den biograferede Person optræder. Ud fra sin enorme Viden om Tidens Kirkeforhold, Klosterpraksis, Teologi m. m. er det lykkedes Oskar Andersen at raade Bod paa de manglende konkrete Oplysninger ved at drage Slutninger, dels om Poul Helgesens ydre Løbebane som Munk, dels om hans Synspunkter. Her gør Oskar Andersen dog ogsaa udstrakt Brug af hans senere Skrifter. Naturligvis bliver meget af det, der paa denne Maade kan siges, rene og skære Hypoteser, men de er videnskabeligt underbyggede og derfor Sandsynlighedsberegninger af stor Værdi. Nægtes kan det dog ikke, at man undertiden griber sig i at nære en stille Tvivl om en eller anden Hypoteses Gyl-

dighed. Men det betyder ikke, at man derfor underkender den Grundighed, hvormed alle Muligheder drøftes og afvejes. Netop dette giver Biografien dens høje videnskabelige Kvalitet. I Bogens første Del (Ungdom og Uddannelse) forelægges — udfra hvad man iøvrigt ved om Karmeliterordenen — den sandsynlige Gang i Poul Helgesens Studier — baade de ydre Rammer og indholdsmæssigt. Det er i dette Afsnit næsten kun Formodninger, der kan fremsættes, hvad Forfatteren selv er den første til at indrømme. Givet er det, at Poul Helgesen paa et eller andet Tidspunkt inden 1519 har tilegnet sig Bibelhumanismens Synspunkter i Modsætning til Ordenens stærke skolastiske Præg. Hvorledes han er kommet i Forbindelse med denne Bevægelse, lader sig ikke fastslaa (ethvert Vidnesbyrd om, at han har studeret i Udlandet, mangle). Men at Reformkatholicismen har haft Indpas blandt Karmeliterne, kan bl. a. ses af, at Provincialen Anders Christensen giver sin Tilladelse til Udgivelsen af Poul Helgesens nu tabte Tale om »Simonien Fordærv« 1517. Ogsaa Oprettelsen af Karmeliterkollegiet i København 1519 ser Oskar Andersen som Udtryk for Reformkatholicismens Ønske om Kirkelivets Fornyelse gennem »alvorlige Studier« og særlig bedre Bibelkundskab. Bogens anden Del giver en Fremstilling af de teologiske Synspunkter, Poul Helgesen maa formodes at have gjort sig til Talsmand for, mens han virkede som Lektor i København 1519—22, væsentligt baseret paa hans senere Skrifter. To Ting fremhæves særligt: 1) hans stærke Betoning af Skriften (der for ham omfatter alt det overleverede), men heroverfor hans Hævden af Kirken som øverste Autoritet ogsaa ved Skriftfortolkningen; 2) hans Lære om den rette Guds frygt, som Mennesker opnaar ved Tillid til Guds Naade, ved Syndsforladelse, men som saa ogsaa maa sætte sig Spor i Livsførelsen (»gode Gerninger«). Vigtigt er det, at han afviser al menneskelig Fortjenstlighed, naar Talen er om Frelsen. Poul Helgesen blev af mange beskyldt for at være »Lutheraner«. Men selvom han virkelig i mange Maader sympatiserer med Luther, vil han dog gerne »dele« Luther i to Dele: det, der er »kættersk«, og den Kritik af Kirken, hvori Luther har Ret, og Brud med Kirken udelukker efter hans Mening Frelsesmulighed. »Misbrug ophæver ikke Brug«. Poul Helgesen fik ved sin Lærervirksomhed stor Betydning for mange af de Mænd, der senere blev ledende i Reformationsbevægelsen, men størst Betydning fik han efter Oskar Andersens Mening ved, at hans Synspunkter efterhaanden vandt en saadan Udbredelse, at der i Fr. 1's første Aar var et stort Parti, der haabede, at Bibelhumanismen kunde løse Vanskeligheden paa det kirkelige Omraade. I Bogens Slutning udredes

det vanskelige Spørgsmaal: Poul Helgesens Forhold til Chr. II. Lige til 1522 — den skæbnesvangre Prædiken — nærrede Poul Helgesen en naiv Tro til Chr. II's alvorlige »reformkatolske« Sindelag. Hans »onde Gerninger« maatte skyldes onde Raadgivere. Bekendt er det, hvorledes Poul Helgesen oversatte Erasmus' Bog »En kristen Fyrstes Lære« for Kongen. Nyt er det, at Oskar Andersen betvivler, at den Bog, han oprindeligt skulde have oversat, var Machiavellis »Il principe«. 1522 holdt Poul Helgesen for Chr. II den Prædiken, der fremkaldte Bruddet med Kongen og Ophøret af hans Lærervirksomhed. Her drøftes indgaaende, naar denne Prædiken er holdt (St. Hansdag — men hvilken? 24. Juni eller 29. August) og Prædikenens Indhold. Oskar Andersens Poul Helgesen-Biografi er Jubilæumsaarets betydningsfuldeste »Mindebog«. Med Forventning ser man hen til den bebudede Fortsættelse, til hvilken endnu større Interesse vil knytte sig.

Af populære Skildringer af Reformationstiden er der ialt fremkommet tre: *P. Severinsen: Hvordan Reformationen indførtes i Danmark* (192 S., Lohse), *Michael Neiiendam: 1536. Den danske Reformations Historie folkelig genfortalt* (138 S., Gad) og *L. P. Fabricius: Vor Kirkes Reformation* (383 S., Lohse).

Pastor *Severinsens* Bog er udgivet med Støtte af Kirkeministeriet (Prisen derfor saa lav som 1 Kr.), og den er blevet til efter Opfordring fra Rigets Biskopper. Dette giver den et Slags officielt Præg. Det er aabenbart Meningen, at den skal være Folkebogen om Reformationen. Det er da ogsaa lykkedes Forfatteren at give en fyldig og i mange Henseender god Orientering i Emnet. Men Fremstillingen lider unægtelig noget under Forfatterens Iver efter at faa det mest mulige med, væsentligt og uvæsentligt mellem hinanden, hvorved Overblikket let gaar tabt, ikke mindst paa Grund af den hyppige Brug af Citater fra Samtidens Litteratur — ofte uden Anførselstegn. Hertil kommer, at Stoffets Ordning og Udvalget af det flere Steder virker lidt tilfældig, ligesom der heller ikke i større Grad er gjort Forsøg paa at sætte de kirkelige Begivenheder i Relation til Samtidens øvrige Historie — socialt som politisk. Denne bliver næsten kun et Appendiks til det kirkelige. Sproget i Bogen er ikke alle Steder lige godt. Enkelte Steder kommer det derfor ikke helt tydeligt frem, hvad Forfatteren har villet sige. I sin Tendens er Bogen udpræget protestantisk — den former sig nærmest som et Art Forsvar for Lutherdommens Sejr i Danmark.

Ogsaa de to andre Fremstillinger søger — som naturligt er — at forklare Nutiden, hvorfor Reformationen maatte komme. *Michael Neiiendam* er ikke blind for, at politiske og økonomiske

Motiver har spillet deres Rolle ved Reformationens Sejr. Men de er for ham kun Bimotiver overfor »Historien om Menneskets Tilbagegang til Bibelens enkle og stærke Vidnesbyrd om Guds Tugt og Kærlighed«. Han vil hævde, at den politiske Sejr havde været uholdbar i Længden, »om den ikke var bygget paa en Menighed af levende Sten«. Dette Synspunkt forhindrer dog ikke, at Skildringen af, hvad der foregik i selve Reformationssaarene, faar alle de væsentlige Træk ved Udviklingen frem. Hertil kommer, at selve Fremstillingen ved sin Form virker fængslende og inciterende, omend Billedet undertiden bliver lidt flimrende og en Smule vanskeligt at fastholde paa Grund af Forfatterens Tilbøjelighed til at presse de flest mulige Tanker og Synspunkter ind i de enkelte Sætninger. Bogen er fortrinligt illustreret og har ogsaa Litteraturhenvisninger. Den vil derfor være udmærket egnet som Grundbog for Studiekredse el. lign.¹⁾

Den tredje af de udkomne Reformationshistorier er lagt meget bredere an end de to forrige. Det skyldes, at den fremtræder som et Særtryk af II Bd. (1. Halvbd.) af samme Forfatters »Danmarks Kirkehistorie«. Det er et meget omfattende Arbejde, der er nedlagt heri. Paa en velskrevet Maade gives her en meget udførlig Fremstilling af Tidens Kirkehistorie — ingenlunde selvstændig (det prætenderer Værket heller ikke at være), men en Popularisering og Kodifikation af Forskningens hidtidige Resultater. Fremstillingen tynges dog i nogen Grad af sin Bredde. Det er, ligesom Forfatteren med Magt vil have alt med, og Hovedlinierne træder derfor ikke altid lige skarpt frem. Hovedvægten lægges naturligvis paa den kirkelige Udvikling, men Forfatteren fremhæver tillige de sociale og politiske Momenter store Betydning f. Eks. for Bøndernes Stilling og for Fr. I's Politik (Begunstigelse af den lutherske Bevægelse som et Modtræk mod Chr. II og bestemt af Ønsket om Fred indad). Et ekstra Plus ved Værket er den udmærket illustrerede Oversigt over det 16. Aarhundredes kirkelige Kunst, der er et velegnet Hjælpemiddel til Orientering i dette Emne.

Udover de historiske Fremstillinger har »Mindeaaaret« foranlediget Udgivelsen af to Kildepublikationer af meget forskellig Karakter. Den ene er udsendt af Rigsarkivet som 1. Bind af en Serie Gengivelser i Facsimile af vigtige Aktstykker fra Arkivets Samlinger (*Fra Rigsarkivets Samlinger. I. Reformationen i Danmark*. Gengivelser af Aktstykker og Breve ved *Bjørn Kornerup*.

¹⁾ Som saadan og til Selvstudium vil man ogsaa kunne anvende *G. Jørgensen: Reformationen i Danmark* (udgivet af Udv. f. Folkeoplysningens Fremme 1919), der er knap saa akademisk præget som Neiiendams Bog.

Levin og Munksgaard). I overordentlig nydeligt Udstyr gives her i Facsimile Prøver paa en Række vigtige Kilder til Reformationens Historie. Man præsenteres for Haderslevartiklerne af 1528, for Udkastet til Kirkeordinansen, for Breve fra Luther, Melancthon og Bugenhagen til Chr. III og for selve den afgørende »store« Reces af 30. Oktober 1536. Udvalget er foretaget med megen Omhu og Omfanke, og alle de gengivne Dokumenter er ydermere transskriberede, saa at det kan lade sig gøre at anvende Udgaven som en Art palæografisk Læsebog for Begyndere i Studiet af Reformationstidens Historie. Rigsarkivet har ved Udsendelsen af dette Værk sat et meget smukt Monument i Anledning af Jubilæet, og det maa i allerhøjeste Grad paaskønnes, at man saaledes paa en langt mere direkte Maade, end det kan ske gennem Fremstillinger, har bragt Nutidens historiske Læseverden Fortiden ind paa Livet. At blive stillet Ansigt til Ansigt med Tidens Dokumenter giver en ganske anderledes Fornemmelse af »Historie«, end der kan opnaas ved selv en nok saa fængslende Skildring.

Dette Synspunkt har ogsaa været bestemmende for Udgivelsen af Jubilæumsaarets anden Kildepublikation, Pastor *Max W. Olsens »Den danske Kirkeordnans af 1539 og andre Aktstykker vedrørende den lutherske Kirkereformations Indførelse i Danmark. Udgivet paa Nutidsdansk«* (Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 174 S.). Altsaa en Modernisering af de vigtigste kirkehistoriske Aktstykker fra de afgørende Aar, beregnet ikke paa »Fagmanden«, men paa kirkehistorisk interesserede Læsere, der herved paa en nem Maade kan faa Lejlighed til at stifte Bekendtskab med »Sagens Akter« uden først at skulle stilles overfor palæografiske eller sproglige Vanskeligheder. Alene udfra dette Synspunkt kan Berettigelsen af en Udgave som den foreliggende forsvares. Videnskabelig Værdi kan en saadan »Behandling« af Kilder aldrig faa. Selvom der anvendes den største Omhu ved »Oversættelsen«, vil det ikke kunne undgaas, at visse Udtryk ikke bliver dækkende. En Sammenligning med H. F. Rørdams Udgave af Kirkeordinansen i »Danmarks Kirkelove« viser da ogsaa, at Udgiveren i sin Iver efter at modernisere stundom har givet Oversættelser, som — omend de ikke er direkte misvisende — dog nærmest maa betegnes som ikke helt korrekte. Men det skal indrømmes, at Opgaven er vanskelig. Det beror paa et Skøn, hvor meget man vil »skrive om« paa Nutidsdansk. Til Udgaven er knyttet en Indledning, der giver en almindelig Oversigt over Reformationstidens Historie. Af større Værdi vilde det have været, hvis Udgiveren i Stedet havde indskrænket sig til at give en virkelig »Indledning« til Aktstykkerne med en Fremhæven af

netop deres særlige Interesse som Illustrationer til Udviklingen. En saadan »Ramme« om Aktstykkerne kunde have lettet Tilgangen af deres Indhold mere end en almindelig Oversigt over den kirkehistoriske Udvikling, som i og for sig turde være overflødig i en Udgave som denne. Eksempelvis gengives Haderslevartiklerne af 1528 midt i den historiske Indledning, uden at det rigtig kommer frem, hvilken Interesse der knytter sig netop til dem som Vidnesbyrd om Lutherdommen i Danmark. Trods denne Mangel maa Bogen dog siges at have afhjulpet et Savn ved at gøre den nuværende Folkekirkes Grundlag mere tilgængeligt for den almindelige Læseverden.

Til Slut skal endnu nævnes det store Festskrift, som Præsteforeningen har udsendt, »*Luthers Arv og Danmarks Kirke*«. En Bestemmelse af dette falder udenfor denne Afhandlings Rammer, da det ikke i sit Anlæg er et »historisk« Værk, men udelukkende tager Sigte paa at lade Nutidens Kirke besinde sig paa Arven fra Fortiden. Et enkelt af Bidragene fortjener dog at fremhæves her: Provst, Dr. theol. S. A. Beckers Afsnit om »*Hovedskikkelser og Hovedpunkter i den danske Reformations Historie*«. Kort og klart giver han det væsentlige i Udviklingen, men dog saaledes, at han ikke bare prøver at vise Gangen i det, der skete, men ogsaa Berettigelsen deraf, særlig i Slutningskapitlet: »Kunde Kirkebruddet være undgaaet?« Til Festskriftet hører en Fortællelse over danske Biskopper siden Reformationen, stiftvis opført.

En ikke ringe Høst er saaledes bragt i Lade i Mindeaaet 1936. Er der vel ikke i større Grad Tale om nye Landvindinger, saa har Aaret dog øget Mulighederne for at leve sig ind i de bevægede Reformationsaars Historie. Men endnu er Bogen om den danske Reformations Historie ikke skrevet.

Johs. Lomholt-Thomsen.

Oversigt over topografisk litteratur 1936.

Det store kirkeværk *Danmarks Kirker*, som nationalmuseet udgiver, er blevet fortsat med Sorø amt, der skrives af Poul Nør-lund og Victor Hermansen. 1. halvbind omfatter to så interessante kirkebygninger som Sorø kirke og Sct. Bendts kirke i Ringsted, interessante både ved deres bygningshistorie, deres grave og deres rige inventar. Der foreligger en del monografier om begge kirker, men her findes stoffet samlet og behandlet under en synsvinkel, og mange nye iagttagelser er tilføjet. Den vejledning, der indleder det nye bind, er bl. a. et fortrinligt kursus i den arkitekturhistorie, som vore kirker byder på. Hovedplanen fra det